

УДК 38.2.64

**ВИЗНАЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНИХ РОЗМІРІВ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

***Д.П. Черник, ст. викладач
Відокремлений підрозділ НУБіП України
«Бережанський агротехнічний інститут»***

Розглянуто потребу досягнення оптимальних розмірів сільсько-господарських підприємств та вдосконалення організації їх території як необхідної умови забезпечення раціонального використання земельних ресурсів у контексті сталого розвитку сільських територій.

Оптимальні розміри землекористування, сільськогосподарські угіддя, раціональне використання, конкурентоспроможне виробництво.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою сьогодення є визначення раціональних розмірів землекористування сільськогосподарських підприємств і на цій основі підвищення ефективності їх використання та забезпечення збереження й відтворення.

Оптимальний розмір землекористування в сільськогосподарському виробництві необхідний для запровадження потрібної кількості науково обґрунтованих сівозмін, а отже підтримання родючості ґрунтів, для використання усього спектру новітніх технологій та машин для виробництва і переробки сировини на кінцеву продукцію.

Як показують дослідження рівень використання земельних угідь істотно не залежить від організаційних форм виробництва. Більшою мірою ефективність використання земельних ресурсів залежить від розмірів землекористувань. Від розміру сільськогосподарських угідь аграрних підприємств також значною мірою залежить ефективність виробництва сільськогосподарської продукції та рівень конкурентоспроможності підприємств.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблемі визначення раціональних розмірів землекористування сільськогосподарських підприємств присвячені численні дослідження та публікації. Значний внесок у вирішення цієї проблеми зробили Андрійчук Б.В. [1], Горлачук В.В. [2], Малік М.Й [8], Месель-Веселяк В.Я. [3-8], Саблук П.Т. [8], Тарасова В.В [9] та ін. Водночас залишаються дискусійними питання подальшого вдосконалення оптимізації розмірів землекористувань новостворених агроформувань, організації їхніх територій, проектування природоохоронних заходів, структуризації земельних угідь на основі сталого розвитку сільських територій.

Мета дослідження – визначити, які розміри землекористування сільськогосподарських підприємств є оптимальними, щоб забезпечити конкурентоспроможне сільськогосподарське виробництво та раціональне використання земельних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі свого часу наводилися різні розрахунки щодо визначення оптимальних розмірів сільськогосподарських підприємств за показниками земельних угідь, диференційовані по природно-економічних зонах та залежні в основному від спеціалізації виробництва. У сучасних умовах за різноманітності організаційних форм виробництва та незавершеності аграрної реформи дослідники цієї проблеми не дійшли до однозначних висновків щодо оптимальних розмірів сільськогосподарських підприємств.

Проте вони однакові в тому, що нині при визначенні раціональних розмірів землекористування сільськогосподарських підприємств крім виробничого напрямку та спеціалізації слід враховувати низку інших факторів, зокрема екологічні, правові, соціальні, фінансові, залежно від того, що в дослідженнях є основою критерію оптимальності.

Дослідник А.Є. Данкевич з цього приводу зазначає: «...розміри сільськогосподарських підприємств формуються під впливом багатьох чинників, цілей і задач, які ставить перед собою суб'єкт господарювання; природних умов, наближеності до транспортних шляхів та ринків збуту, спеціалізації, технології виробництва, технологічного оснащення, способів формування статутного капіталу, методів здійснення виробничо-господарської діяльності, форм організації виробництва.» [4].

Більшість науковців, які досліджують цю проблему, вважають, що самостійне господарювання у рослинництві на площах 20 – 50 га не дає змоги створити мінімально необхідні сівозміни й ефективно використовувати машинно-тракторний парк. Для цього потрібна земельна площа від 2 до 7 тис. га. Менші розміри, відповідно, знижують рентабельність ведення сучасного виробництва, не дають можливості раціонально використовувати земельні ресурси та підтримувати їх екологічну безпеку.

Науковцями ННЦ «Інститут аграрної економіки» визначено оптимальні розміри сільськогосподарських підприємств – 5–6 тис. га сільськогосподарських угідь; фермерських господарств – 400 га, розміри ферм по вирощуванню великої рогатої худоби – 3 тис. гол., свиней – 10–12 тис. гол. [5; 7].

Месель-Веселяк В.Я. вважає, що збільшення розмірів сільськогосподарських підприємств дає змогу раціональніше використовувати техніку та інші основні виробничі фонди, транспорт, трудові ресурси, а відповідно й ефективніше господарювати. Якщо невелике підприємство забезпечити системою сільськогосподарських машин, то рівень їх використання буде невисоким. Тому для сільськогосподарських підприємств надзвичайно важливе значення має визначення оптимальних площ землі в обробітку [4, с.14].

Менші розміри, відповідно, погіршують рентабельність ведення сучасного екологічного раціонального виробництва, яке об'єктивно має поєднувати рослинництво із тваринництвом. У фермерських господарствах збільшення площі ріллі від 50 до 400 і 900 га підвищує комплексний коефіцієнт використання технічних засобів від 0,16 до 0,88 і 0,91, що забезпечує зниження собівартості продукції.

Конкурентоспроможність землекористувань значною мірою визначається його збільшенням розміром, де можна запровадити передові індустріальні технології виробництва рослинницької продукції, систему науково обґрунтованих сівозмін тощо. [2, с. 34].

У зв'язку з цим зазначимо, що нижня межа розмірів землекористування повинна в даний час збігатися з точкою нульової рентабельності (беззбитковості), за якою може настати економічне банкрутство. Водночас верхня межа раціональних розмірів для аграрних підприємств достатньо відносна, «розмита» [4].

Світова тенденція переконує, що в розвитку сільськогосподарських підприємств переважає концентрація виробництва. Її основою є техніко-економічні переваги великого виробництва порівняно із дрібним, а саме: вищий рівень продуктивності праці; менші витрати на одиницю продукції; більші можливості для раціональної організації процесу виробництва, використання техніки, досягнень науки і прогресивної практики; більші можливості для збе-

рігання та реалізації готової продукції. Проте збільшення розмірів підприємств та їх підрозділів не може бути безмежним адже на певному етапі виникне ряд проблем, які суттєво впливатимуть на їхню діяльність [1, с. 5]. Зокрема, постає проблема зниження ефективності управління і, як наслідок, зростання землемісткості продукції. Рівень землемісткості основних видів сільськогосподарської продукції в Україні у 2-3 рази вищий порівняно з іншими країнами світу, тому вітчизняна продукція є дуже землемісткою і неконкурентоспроможною на світовому ринку [8, с.27].

У ринкових умовах тільки в оптимальних за розмірами землекористуваннях можна досягти раціонального використання земель, що в свою чергу є головною умовою підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та створення конкурентоспроможної продукції.

Вважаємо, що в основі організації конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва, здатного забезпечити сталий розвиток сільських територій, має бути досягнення оптимального балансу між максимізацією прибутку від здійснення господарської діяльності та забезпечення процесів відтворення земельних ресурсів .

Такими, на нашу думку, в Тернопільській області у сучасних умовах переважаючого розвитку зерновиробництва можуть бути сільськогосподарські підприємства із площею угідь близько 5 тис. га. За нашими даними, прибутковість виробництва в підприємствах Тернопільської області з розміром 5-6 тис. га майже вдвічі вища ніж у тих, які мають в обробітку до 1 тис. га.

Високої ефективності досягають також підприємства з традиційним поєднанням рослинництва і тваринництва, які мають у використанні 2-4 тис. га ріллі. Порівняно високоприбутковими є як невеликі підприємства до 250 га, так і надвеликі із 6-8 тис. га.

Залишається актуальною не тільки в теоретичному, а й практичному плані проблема обґрунтування раціональних розмірів індивідуальних селянських господарств. Більшість науковців вважають, що самостійне господарювання у рослинництві на площах 20-50 га не дозволяє створити мінімально необхідні сівозміни й ефективно використовувати машинно-тракторний парк. Проте в сусідніх з Україною державах середній розмір індивідуальних господарств, які там є високоєфективними, становить: у Польщі – 7 га, Румунії – 4, Східній Німеччині – 17 га. В ЄС близько 60% всіх фермерських господарств мають у середньому менше 5 га сільськогосподарських угідь кожне. Проте слід зауважити, що у цих країнах всі фермерські господарства, як правило, мають високу технічну оснащеність і спеціалізовані. З урахуванням вітчизняних реалій подальший розвиток фермерства повинен супроводжуватись як збільшенням їх кількості, так і зміцненням матеріально-технічної бази та зростанням їх розмірів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Створення умов для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва, підвищення його конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках можливі лише в оптимальних за розмірами підприємствах. Оптимальний розмір підприємства є відносною величиною і залежить

від ряду факторів, одні з яких сприяють збільшенню розмірів підприємств, інші, навпаки, обмежують.

У малих підприємствах складно досягти ефективного й раціонального використання земельних ресурсів, а великі є складними в управлінні. Отже, оптимальний розмір підприємства – це той, що дасть змогу знизити землемісткість сільськогосподарської продукції та підвищити її конкурентоспроможність.

Процес формування розміру підприємства в сучасних умовах не регулюється законодавчо і залежить, насамперед, від цілей, які ставить перед собою підприємство, та засобів їх досягнення. Але сучасний досвід функціонування агрохолдингів, розміри яких сягають 20-30 тис.га сільгосп угідь, переконує, що держава не може стояти осторонь у цьому важливому питанні. Тому що в питанні використання землі не можна ставити за мету підвищення дохідності будь-якими методами, сподіваючись на одержання максимального прибутку. Важливо встановити рівновагу між сформованими власними стратегічними цілями підприємства та забезпеченням відтворення і збереження родючості землі.

Список літератури

1. Андрійчук В.Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 3–9.
2. Горлачук В.В. Формування конкурентоспроможності землекористування в регіоні / В.В. Горлачук. – Наукові праці. Том 133. Випуск 120. – С. 110–114.
3. Данкевич А.Є. Оптимальні розміри сільськогосподарських землекористувань промислового типу в Україні / А.Є. Данкевич // Економіка АПК. – 2008. – № 9. – С. 34.
4. Макаренко Ю.П. Встановлення оптимальних розмірів сільськогосподарських підприємств як основної складової організації й підвищення ефективності виробництва [Електронний ресурс] / Ю.П. Макаренко. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=33793>.
5. Месель-Веселяк В.Я. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2005. – № 6. – С. 17–26.
6. Месель-Веселяк В.Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 13–20.
7. Месель-Веселяк В.Я. Оптимальні розміри селянських фермерських господарств / В.Я. Месель-Веселяк, Р.В. Пікус // Сільські обрії. – 1995. – № 3–4. – С. 13–17.
8. Розвиток форм господарювання на селі / В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, М.Й. Малік та ін. – К.: Урожай, 1993. – С. 234.
9. Тарасова В.В. Землеємність продукції агропідприємств України в умовах трансформації земельних відносин / В.В. Тарасова // Ефективна економіка. – Житомир, 2009. – С. 27–32.

Рассмотрена потребность достижения оптимальных размеров сельскохозяйственных предприятий и совершенствования организации их территории как необходимое условие обеспечения рационального

использования земельных ресурсов в контексте устойчивого развития сельских территорий.

Оптимальные размеры землепользования, сельскохозяйственные угодья, рациональное использование, конкурентоспособное производство.

In the article the necessity of achievement of optimum sizes of agricultural enterprises and perfection of organization of their territory as a necessary condition of providing of the rational use of the landed resources in the context of steady development of rural territories.

Optimum sizes of land-tenure, agricultural lands, rational use, competitive production.